

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№11

2025
noyabr

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 231 sahifa.
2025-yil, noyabr

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afarovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK

Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

JAHONDA KREATIV IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHINING UMUMIY GLOBAL TENDENSIYALARI.....	12
Ismailov Azizbek Ruzimaxmatovich	
CHORVACHILIK MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQUV VA EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHDA BOZOR INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY OMILLARI	22
Soxadaliyev Abdurashid Mamadaliyevich	
XORIJIY INVESTITSİYALAR VA IQTISODIY O'SISH O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIR	30
Madraximova Irodaxon Sherzodbek qizi	
O'ZBEKISTON SHAROITIDA XIZMATLAR EKSPORTINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI	35
Sultonov Shodiyor Abduxalilovich, Karshiyeva Charos Mamasoliyevna	
QASHQADARYO VILOYATIDA OLIY TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI ASOSIDA YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNING HOZIRGI HOLATI.....	41
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich	
SOLIQ MA'MURCHILIGIDA XALQARO TAJRIBA ASOSIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH.....	48
Xodjimatrov Xamidullo Mamirjonovich	
TIJORAT BANKLARI KREDIT PORTFELNI SAMARALI BOSHQARISH: MUAMMO VA TAKLIFLAR.....	53
Yusupov Shaxzod Maxmatmurodovich	
KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNING RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI ASOSIY OMILLAR VA IQTISODI SAMARADORLIGI TAHLILI.....	59
Axatova Shahnoza	
SANOATNING "DRAYVER" SOHALARINI RIVOJLANTIRISH	63
Mamurjonova Ruxshonabegim Farxodovna	
РОЛЬ КРЕАТИВНОЙ ИНДУСТРИИ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ КАРАКАЛПАКСТАНА.....	69
Хошимова Камилла Навфал қизи	
РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	79
Тожиева Шахноза Бобомуратовна, Расулова Дилфуза Валиевна	
АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	86
Файзиёв Умуркул Шухратович	
TIKUV-TRIKOTAJ KORXONALARDA MARKETING FAOLIYATIDA ISTEMOLCHILARNI MOTIVATSIYALASH MASALALARI	97
Jalilov Jamshid G'anjonovich	
СТАНДАРТЫ КАЧЕСТВА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ.....	103
Ўролова Севара Бехзод қизи	
BANKLARDA KAPITAL YETARLILIGI VA LIKVIDLIKNI AUDITORLIK BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	109
Narziyev Hayotjon Azamatovich	
NATIJAVIYLIKKA YO'NALTIRILGAN BudgetLASHTIRISH ORQALI FISKAL SAMARADORLIKNI OSHIRISH MASALALARI.....	115
Allakuliyev Akmal Baltayevich	
AUDITORLIK XULOSALARIDA AUDITORLARNING PROFESSIONAL MULOHAZALARNING ASOSLILIGINI ANIQLASH AHAMIYATI	120
Parpiyev Jaxongir Ilxomjonovich	
YASHIL IQTISODIYOTDA YASHIL MOLIYALASHTIRISH: NAZARIY VA AMALIYOT UYG'UNLIGI.....	126
Xalikov S. X.	

TURISTIK KORXONALARDA BREND CAPITALINI BAHOLASH	131
Zufarov Akmal Gulamiddinovich	
AYOLLAR ISH BILAN BANDLIGINI OSHIRISHDA KASANACHILIKNING AHAMIYATI	141
Eshqobulova Charos O'roq qizi	
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	148
Алимова Дилафруз	
O'ZBEKISTON UZUMCHILIK KORXONALARINING EKSPORT MARKETING STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA YASHIL INNOVATSIYALAR VA TEXNOLOGIYALARNING O'RNI	153
Usmonova Diyora Mahmud qizi	
RAQAMLI MOLIYAVIY XIZMATLAR TRANSFORMATSIYASI SHAROITIDA SOLIQ BOSHQARUVI SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	161
Radjabov Umurzoq Ablakulovich	
ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН: РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭНЕРГЕТИКИ	165
Аллаева Г.Ж.	
THE IMPORTANCE OF STRESS TESTING AND ITS IMPLEMENTATION IN COMMERCIAL BANKS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	169
Mamatova Sevara	
MINTAQADA SANOAT KORXONALARI SALOHİYATI VA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING INNOVATSION KO'RSATKICHLARI	175
Nabiyev G'ulom Abdisalomovich	
IJTIMOİY SOHA INVESTISIYA LOYIHALARINI DAVLAT–XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDA MOLIYALASHTIRISHDA RISKLARNI BOSHQARISHNING XORIJ TAJRIBALARI	185
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	
YASHIL BANK MAHSULOTLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ISTIQBOLLARI	189
Mahmudov Ulug'bek Davronovich	
KICHIK BIZNESDA XUSUSIY VA UMUMIY AXBOROT TIZIMLARI INTEGRATSIYASI	193
Navruz-zoda Layli Baxtiyorovna	
O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	197
Mamatkulova Nadira Maxkamovna	
JAHON AMALIYOTIDA TASHABBUSLI BUDJETLASHTIRISHNING KONSEPTUAL YO'NALISHLARI	203
Xamidov Xabibullo Xikmatulla o'g'li	
РАЗВИТИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЁТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ МАЛОГО БИЗНЕСА КАК ФАКТОР ПЕРЕХОДА К “ЗЕЛЁНОЙ” ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	210
Бозорова Озода Рахимовна	
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ ФИНАНСОВЫХ РЫНКОВ	214
Шомуродов Равшан Турсункулович	
TEMIRBETON KO'RRIKLARDAGI BURDALANGIN BETONDAN OLINGAN CHAQIQ TOSHNI KOMPLEKS TADQIQOT QILISH	222
Salixanov Saidxon Salixanovich, Kenjayev Temurbek Olimjonovich	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKDA YASHIRIN IQTISODIYOTNI ANIQLASH USULLARI VA SOF FOYDA KO'RSATKICHIDA AKS ETISH YO'LLARI	226
Mavlyanov Muzaffar Yusupovich	

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKDA YASHIRIN IQTISODIYOTNI ANIQLASH USULLARI VA SOF FOYDA KO'RSATKICHIDA AKS ETISH YO'LLARI

Mavlyanov Muzaffar Yusupovich

iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası

Namangan davlat texnika universiteti

<https://orcid.org/0009-0000-3053-1556>

m.mavlyanov@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida yashirin iqtisodiyotni aniqlash usullari va uning sof foyda ko'rsatkichida aks etish yo'llari tahlil qilinadi. Maqolada yashirin iqtisodiyot tushunchasi, uning shakllanish omillari va kichik biznesdagi mavjudligi o'rganiladi. Shuningdek, yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlash uchun statistik va moliyaviy usullar, soliqlar va hisobotlar orqali aniqlash mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari kichik biznes sub'ektlarining sof foydasini aniq hisoblash va yashirin iqtisodiyotning salbiy ta'sirini kamaytirish bo'yicha samarali tavsiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi. Maqola natijalari iqtisodiy barqarorlikni oshirish va kichik biznesni rivojlantirish strategiyalarini shakllantirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, yashirin iqtisodiyot, sof foyda, moliyaviy tahlil, iqtisodiy barqarorlik, aniqlash usullari.

Abstract. This article analyzes the methods of determining the hidden economy in the field of small business and private entrepreneurship and the ways of its reflection in the net profit indicator. The article studies the concept of the hidden economy, its formation factors and its presence in small business. It also examines statistical and financial methods for determining hidden economic activity, mechanisms for determining it through taxes and reporting. The results of the study allow us to develop effective recommendations for accurately calculating the net profit of small business entities and reducing the negative impact of the hidden economy. The results of the article are of practical importance in formulating strategies for increasing economic stability and developing small business.

Keywords: small business, private entrepreneurship, hidden economy, net profit, financial analysis, economic stability, methods of determination.

Аннотация. В данной статье анализируются методы определения скрытой экономики в сфере малого бизнеса и частного предпринимательства и способы ее отражения в показателе чистой прибыли. В статье исследуется понятие скрытой экономики, факторы ее формирования и наличие в малом бизнесе. Также рассматриваются статистические и финансовые методы определения скрытой экономической деятельности, механизмы ее определения через налоги и отчетность. Результаты исследования позволяют разработать эффективные рекомендации по корректному расчету чистой прибыли субъектов малого предпринимательства и снижению негативного влияния скрытой экономики. Результаты статьи имеют практическое значение при разработке стратегий повышения экономической устойчивости и развития малого бизнеса.

Ключевые слова: малый бизнес, частное предпринимательство, скрытая экономика, чистая прибыль, финансовый анализ, экономическая устойчивость, методы определения.

KIRISH

Yashirin iqtisodiyot zamonaviy iqtisodiyotning barcha mamlakatlariga xos bo'lgan va uni o'rganish tarixiga ega bo'lgan murakkab hodisadir. Yashirin iqtisodiyotga turli mamlakatlarning iqtisodiy va gumanitar bilim

sohasi mutaxassislarining nazariyalarida namoyon bo'ladigan mavjud eklektizmning mohiyatiga ko'ra, soha doirasida integratsiyalashgan yondashuvning yo'qligidir. Bundan anglash mumkinki, yashirin iqtisodiyotni har bir mamlakat o'ziga xos iqtisodiyoti, xususiyati va tuzilishidan kelib chiqib aniqlash hamda bartaraf etish chora-tadbirlarini ishlab chiqish lozim. Mavzu doirasida fikr-mulohazalarning doimiy ravishda ko'payib borishiga qaramay, ushbu konsepsiyaning chegaralari va uning ichki tuzilishi hanuzgacha aniqlanmagan.

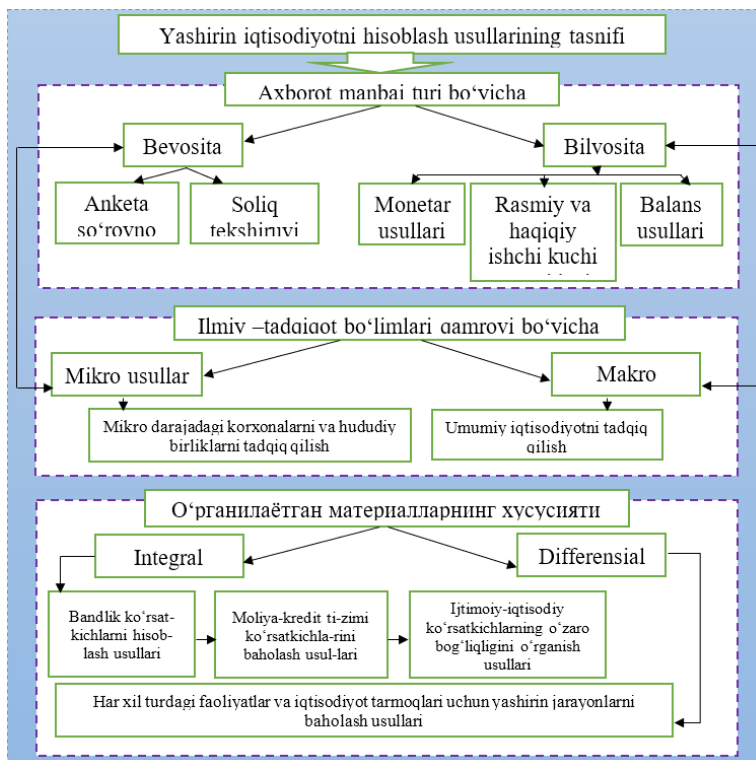
Bu borada, yashirin iqtisodiyotni hisoblash va baholash amaliyotchi olimlar uchun asosiy masala bo'lib qolmoqda. Chunki, iqtisodiy faoliyatning muhim qismi yashirin sektorga jamlangan bo'lsa, iqtisodiyotning o'sishi, islohotlarning muvaffaqiyatini hamda ta'sirini yetarli darajada baholab bo'lmaydi. Yashirin iqtisodiyot ko'lamini bilish iqtisodiyotning o'sishi va islohotlar samaradorligini aniqroq baholash natijada, yanada samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Bundan tashqari, yashirin iqtisodiyot dinamikasi islohot muvaffaqiyatining belgisi bo'lishi mumkin. Ma'lum bir davrda mamlakatning yalpi ichki mahsuloti norasmiy sektorga moslashgandan so'ng tegishli miqyosda o'sib borishi kuzatiladi. Bu o'tish davri iqtisodiyotlari uchun ustunlikdir, chunki mamlakat yalpi ichki mahsuloti va uning o'sishi xalqaro kreditorlar bilan muzokaralarda juda muhim tarkibiy qism hisoblanadi. Yashirin iqtisodiyotni o'lchashning qiyinligi ajablanarli emas, chunki kuzatib bo'lmaydigan narsalarni o'lchash qiyin va ko'pchilik yashirin iqtisodiyotni, uning ta'rifi bo'yicha aniqlanmaslikka harakat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Yashirin iqtisodiyotni mohiyatan to'g'ri baholashning mumkin emasligini tan olish, o'z ishimizda interval yondashuvini, ya'ni yuqorida ko'rsatilgan usullardan foydalangan holda hisob-kitoblarga asoslanib, pastki va yuqori chegaralarni belgilashga imkon beradi. Baholashning obektivligi va haqiqatiga erishish uchun yana bir variant integratsiyalashgan yondashuv bo'lishi mumkin, unga ko'ra o'rtacha qiymat bilvosita usullar bilan olingan natijalar asosida hisoblab chiqiladi yoki hisoblash ularning vazniini belgilash bilan uchta usulning kombinatsiyasi asosida amalga oshiriladi.

Yashirin iqtisodiyotni chuqur o'rganish natijasida uning asosiy mezonlari ishlab chiqildi. Tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, so'ngi paytlarda bevosita statistik usullar yordamida kuzatilmaydigan iqtisodiy faoliyat parametrlarini aniqlash muammolariga qiziqish oshib bormoqda. Yashirin faoliyat ko'p qirrali bo'lgani uchun, bu uning namoyon bo'lishini hisoblashning turli usullarini, statistik, ijtimoiy va bozor tadqiqotlarini tashkil qilishning tegishli usullarini ishlab chiqishni talab etadi. Bu o'z navbatida yashirin iqtisodiyotni hisoblash usullarini yanada ko'payishini ularni o'rganish va taqqoslashni murakkablashuviga olib keladi. Yashirin iqtisodiyotni hisoblash usullarini ishlab chiqishga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar natijalarini umumlashtirish asosida yashirin iqtisodiyotni hisoblash usullarni tasniflash maqsadga muvofiqdir (1-rasm).

1-rasm. Kichik biznes subyektlarida yashirin iqtisodiyotni hisoblash usullarini tasnifi

Ushbu tasniflashga e'tibor qaratadigan bo'lsak, yashirin iqtisodiyotni hisoblash usullaridan foydalanish zarurligiga qarab turli guruhlariga ajratilgan. Shunday qilib, umuman olganda yashirin iqtisodiyot hajmini baholash usullarini shartli ravishda asosan ikkita katta bevosita (mikro usul) va bilvosita (makro usul) guruhlariga ajratib o'rganish maqsadga muvofiqdir. Makro darajada asosan, rasmiy statistikaning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari, soliq va moliya organlarining ma'lumotlari asosida yashirin iqtisodiyot parametrlarini aniqlash uchun bilvosita usullar qo'llaniladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada muallif tomonidan ilmiy abstraksiyalash, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya usullaridan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yashirin iqtisodiyotini mohiyatan to'g'ri baholashning mumkin emasligini tan olish, interval yondashuvini, ya'ni yuqorida ko'rsatilgan usullardan foydalangan holda hisob-kitoblarga asoslanib, pastki va yuqori chegaralarni belgilashga imkon beradi. Baholashning obektivligi va haqiqatiga erishish uchun yana bir variant integratsiyalashgan yondashuv bo'lishi mumkin, unga ko'ra o'rtacha qiymat bilvosita usullar bilan olingan natijalar asosida hisoblab chiqiladi yoki hisoblash ularning og'irligini belgilash bilan uchta usulning kombinatsiyasi asosida amalga oshiriladi.

Bir qator olimlar jumladan, Kaufman va Keliberd[2] yuqorida keltirib o'tilgan usullardan mutlaqo boshqa bir usul elektr energiyasini iste'moli usullari yoki jismoniy usullar, ya'ni Kaufman–Keliberd usulini tavsiya etishdi va dastlab K.Lisseri[3] Del Boka hamda Franchesko Forte[4] tomonidan qo'llanilgan va bir ozdan so'ng Alexandro Portes[5], Djonson, Kaufman va Shleyfer[6]lar ushbu usuldan yashirin iqtisodiyotni baholashda foydalanishgan.

Bu o'tish davri iqtisodiyotida elektr energiyasini iste'mol qilishning aniqlaydigan va tez-tez ishlatiladigan usul bo'lib, birinchi marta bunday yondashuv Kaufman va Kaliberd ishlarida bir qator mamlakatlarda yashirin iqtisodiyotni baholashda qo'llanilgan. Keyinchalik, mamlakatlarning qamrovi oshdi. Usulning mohiyati empirik kuzatuvga asoslangan, ya'ni, qisqa vaqt ichida elektr energiyasini iste'mol qilishning YAIMga nisbati elastikligi doimiy va taxminan 1 ga tengligiga asoslangan.

Keyingi tadqiqotlarda masalan T.V.Komarova[7], birlik elastikligi holatidan voz kechib, uning o'rnini doimiy elastiklikning yanada moslashuvchan holati bilan almashtirdi. Buni va elektr energiyasini iste'mol qilish dinamikasini bilib turib, umumiy YAHM dinamikasini hisoblash va ushbu dinamikani rasmiy YAHM dinamikasi bilan taqqoslash mumkin. Elektr energiyasini iste'mol qilish va rasmiy YAIMning o'sishi o'rtasidagi farq yashirin iqtisodiyotning rivojlanganligini anglatadi. Qo'llanilayotgan usulga ko'ra, elektr energiyasi sarfining dinamikasiga bo'yicha umumiy YAHM dinamikasini quyidagi formula yordamida baholash mumkin:

$$\Delta Um_{YAHM} = \bar{\alpha} \cdot \Delta E \cdot f(x) (\text{agar } \Delta E > 0) + \bar{\alpha} \cdot \Delta E \cdot f(x) (\text{agar } \Delta E \leq 0) \quad (1)$$

bu yerda:

α - hududda elektr energiyasi oshganda elektr energiyasi iste'molining YAHM ga nisbatining elastikligi;

β - hududda elektr energiyasi kamayganda ushbu munosabatning elastikligi;

$f(x)$ - indikatorli funksiya;

ΔUm_{YAHM} – umumiy YAHM o'sishi (%);

ΔE – elektr energiyasi o'sishi (%);

ΔR_{YAHM} – rasmiy YAHM ning o'sishi (%).

Ta'kidlash joizki, mutaxassislar ushbu usulda umumiy va rasmiy mahsulotlar o'rtasidagi tafovutni ($\Delta Um_{YAHM} - \Delta R_{YAHM}$) norasmiy (yashirin) sektor bilan bog'lashadi. Bu esa o'z navbatida, agar bu farq ijobiy bo'lsa, unda yashirin sektor nisbiy hajmda ko'paymoqda va agar bu salbiy bo'lsa, demak, yashirin sektor nisbiy hajmda kamaymoqda degan xulosaga kelish mumkin. Ushbu modelda $\Delta Um_{YAHM} - \Delta R_{YAHM}$ indikator hisoblanadi va yashirin iqtisodiyotni hisoblash uchun qo'llaniladi.

Keltirib o'tilgan elektr energiyasini iste'mol qilish usuliga o'z yondashuvi asosida foydalangan Lasko uy xo'jaliklari tomonidan elektr energiyasini iste'mol qilish usuli yoki Lasko usulini taqdim etadi. Lasko[8] yashirin iqtisodiyotning ma'lum bir qismi uy xo'jaliklari tomonidan elektr energiyasini sarf qilish bilan bog'liq deb taxmin qiladi. Uning fikricha, uy sharoitida elektr energiyasini yuqori iste'mol qilish bilan bog'liq bo'lgan yashirin iqtisodiyotning ulushi yuqori bo'ladi. Lasko yondashuvini quyidagi ikkita tenglama bilan tavsiflash mumkin:

$$\ln E_i = \alpha_1 \ln C_i + \alpha_2 \ln PR_i + \alpha_3 G_i + \alpha_4 Q_i + \alpha_5 H_i + u_i,$$

$$\alpha_1 > 0, \alpha_2 < 0, \alpha_3 > 0, \alpha_4 < 0, \alpha_5 > 0; \quad (2)$$

$$H_i = \beta_1 T_i + \beta_2 (S_i - T_i) + \beta_3 D_i, \\ \beta_1 > 0, \beta_2 < 0, \beta_3 > 0; \quad (3)$$

bu yerda:

i – tanlanmadagi mamlakat tartib raqami;

E_i – mamlakatda uy xo'jaliklarining aholi jon boshiga elektr energiyasini iste'moli million tonna neft ekvivalentida;

C_i – uy xo'jaligining haqiqiy iste'moli, aholi jon boshiga elektr energiyasini AQSH dollarida to'lashdan tashqari (xarid qobiliyati pariteti sharoitida);

PR_i – maishiy ehtiyojlar uchun elektr energiyasining narxi AQSH dollarida (xarid qobiliyati pariteti bo'yicha);

G_i – mamlakatda uylarni isitish zarur bo'lgan yilning oylari soni;

Q_i – energiya manbalarining umumiy hajmida boshqa energiya manbalarining (elektr energiyasidan tashqari) ulushi;

H_i – iqtisodiyotning norasmiy sektorida aholi jon boshiga ishlab chiqarish;

T_i – shaxsiy daromadlar miqdori, korporatsiyalar foydasi va bilvosita soliqlarning YAIMga nisbati;

S_i – davlatning ijtimoiy ta'minot xarajatlarning YAIMga nisbati;

D_i – 100 ta iqtisodiy faol aholiga to'g'ri keladigan 14 yoshdan oshgan va iqtisodiy faol bo'lmagan aholi soni.

Yashirin iqtisodiyot hajmini hisoblash uchun har bir mamlakatning yashirin iqtisodiyotida birgina elektr energiyasidan qancha YAIM ishlab chiqarilganligini bilishimiz kerak. Ushbu ma'lumotlar noma'lum bo'lganligi sababli, bitta mamlakatda ma'lum bo'lgan yashirin iqtisodiyotining natijalari olinadi va uning yordami bilan boshqa barcha mamlakatlarning yashirin iqtisodiyoti hajmi hisoblab chiqiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, yashirin iqtisodiyotning xilma-xilligi uni hisoblashning turli xil usullarini keltirib chiqaradi. Har bir usul o'z indikatorlari yordamida yashirin iqtisodiyotning o'ziga xos qismini tavsiflaydi. Har bir usulga yakuniy baho berishning iloji yo'q, chunki biz yashirin iqtisodiyotning haqiqiy hajmini bilmaymiz. Ammo ba'zi usullarni yashirin iqtisodiyotni kengroq qamrab olish uchun birlashtirish mumkin. Ba'zi usullar allaqachon birgalikda ishlatilgan, lekin kombinatsiyalangan usul sifatida emas, balki bitta usul bilan boshqasini boshqarish nuqtalarini yaratish uchun foydalanilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida «Yashirin iqtisodiyot» ulushini qisqartirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2020-yil 20-iyundagi 394-son qarori. <https://nrm.uz/contentf?doc=626884>.
2. Kaufmann D., Kaliberda A. Integrating the Unofficial Economy into the Dynamics of Post Socialist Economies: A Framework of Analyses and Evidence // Policy research working paper 1691. Washington, D.C.: The Worldbank, 1996.
3. Lizzeri C. Mezzogiorno in Controluce. Naples: Enel, 1979.
4. Del Boca D., Forte F. Recent Empirical Surveys and Theoretical Interpretations of the Parallel Economy in Italy // The Underground Economy in the United States and Abroad / Ed. by V. Tanzi. Lexington: D.C. Heath, 1982. P. 160-178.
5. Porte A. The Informal Economy // Exploring the Underground Economy / Ed. by S. Pozo. Michigan: W.E. Upjohn, Institute for Employment Research, 1996. P. 147-165.
6. Johnson S., Kaufman, D., Shleifer A. The Unofficial Economy in Transition // Brookings Papers on Economic Activity. Fall, Washington D.C., 1997.
7. Комарова Т. В. Теневая экономика в российских регионах: Дипломная работа РЭШ. 2003.
8. Lacko M. Hidden Economy in East-European Countries in International Comparison. Lax- enburg: International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA), Working Paper, 1996.; Lacko M. Hidden Economy an Unknown Quantity? Comparative Analyses of Hidden Economies in Transition Countries in 1989-95 // Working Paper 9905. Department of Economics, University of Linz, Austria, 1999.
9. Будович Ю. И. Неформальная занятость в России как отражение социально-экономической ситуации. Теоретическая экономика, 2014, № 3, 6-17.
10. Mavlyanov M.Yu. Mamlakat iqtisodiyotida yashirin iqtisodiyotni o'rni, roli va uning nazariy masalalari. «Servis» jurnali, № 1, 2022 y, 9-12-b (08.00.00, №20)
11. Mavlyanov M.Yu. Xorijiy davlatlar tajribasida iqtisodiy o'sishni aniqlashda norasmiy sektorni hisobga olish mexanizmlari. «Biznes-Ekspert» jurnali, № 7, 2022 y, 60-63-b (08.00.00, №3)
12. Clarke, N. (2010), "Emotional intelligencye and its relationship to transformational leadership and key project manager competencies", Project Management Journal, Vol. 41 No. 2, pp. 5-20.
13. Lisowska, R. (2015). External determinants of the development of small and medium-sized enterprises – empirical analysis. Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation, 11(4), 115-138. <https://doi.org/10.7341/20151145>
14. Malecki E. L. Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystems. 2018. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gec3.12359>.
15. Голованов Е.Б. Теневая экономика // Конспект лекций, Челябинск 2015 г. 61 с.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100